domány művelői nagyrészt egyházi személyek. A családok erkölcsélete kifogástalan.

Hozzájárult, hogy városokban a céhrendszer szigorú ellenőrzője volt tagjai erkölcsi életének. A folytonos harc és küzdelem azonban durvává teszi a nép lelkületét. (Dózsa György kegyetlen kivégzése.) A főurak a zsákmányolásért indított harcot nem tartották becsületbevágó dolognak. Elmondhatjuk, hogy II. Ulászló korában a hanyatlás, pusztulás szomorú képét és tüneteit látjuk.

———o———

14. Róth Jenő: Konrad von Würzburg „die goldene Schmiede" c. művének kéziratai.

(Egész terjedelmében tudományos folyóiratban fog megjelenni.)

———o———

15. Theodorovics Julianna: A nemzeti ujjáébredés hazafias lirájának német fordításai.

Költészetünk idegen nyelvű fordításairól ritkán esik szó. Pedig ilyen magában álló kis nemzetnek mint a mienk, fontos kérdése a műfordítás. Csak idegen köntösbe öltözve válhat irodalmunk ismertté a külföldön, csak így lehet segítségünkre nemzeti létünkért folytatott küzdelmünkben. Kevés fordításunk van s ennek is nagy része silány. Számon kellene szedni s megrostálni őket, hogy a használhatókról tudomásunk legyen s hogy ne feledjük a hiányokat.

A jelen dolgozatra ennek a feladatnak egy kis része esik: a nemzeti ujjáébredés (1800—1848) hazafias lirájának német fordításairól ad képet. E korban született a Himnusz és a Szózat s mivel ezeknek átültetését majd minden fordítónk megkísérelte, nagy vonásaiban német műfordításunk története is előttünk áll. Látjuk mint emelkedik az idők folyamán a fordítások átlagos nivója. Megfigyelhetjük a politikai események hatását a fordítói tevékenységre s hazai németjeink közvetítő szerepének nagyságát. Néhány kötet bevezető sora pedig a leg-

szebb vallomások közé tartozik, melyet idegen nyelvű állampolgáraink tettek a magyar államesze mellett.[1])

A dolgozat tárgyát képező fordítások legnagyobb része anthologiákban jelent meg. Berzsenyi, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Vörösmarty s Bajza versei szinte elvesznek a kisebb, sőt sokszor egész jelentéktelen írók költeményeinek tömegében. Idegen belefáradhat az olvasásba mielőtt értékes munkára talál. — Majláth József gróf és Toldy Ferenc adtak először magyar verseket német kézbe. 1825-ben jelent meg Majláth úttörő kötete[2]) s három esztendő után követte a Toldyé.[3]) De nagyobb nekilendülést csak a szabadságharc leveretése után vett a fordítás: az elnyomott nemzet sorsán tollal próbált segíteni nem egy fia. Sőt hősi küzdelme és szerencsétlensége még idegeneket is megnyert ügyének. „Zrinyi második éneké"-nek máig egyetlen német átültetését is birodalmi német, Stier Gusztáv[4]) készítette s a „Szózat" egyik első fordítója Pulszkyné Walter Teréz, bécsi lány volt.[5]) Még önző hasznot húzni is megpróbált két irodalmi kalandor a magyarság iránt fölébredt rokonszenvből. Mert más forrása nem lehet Buchheim és Falke[6]) fordítói kötetének, mely lelkiismeretlen rímkovácsolásával elrettentő példája annak, hogy fordítással mivé lehet tenni remekműveket. — Utánuk egész felüdülés olvasni Kertbeny munkáit,[7]) mert ha a kivitel nem is kielégítő, megérzik tolmácsolásain, hogy legalább a tartalmat igyekezett hűen megőrizni. Hivatottabb, de hasonló szorgalmú fordító Steinacker Ferenc. 1840-ben kezdte működését s 1874-ben kiadott „Ungarische Lyriker v. Kisfaludy bis auf die

---

[1]) L. különösen J. Bacon: „Von der Donau und der Theiss" 1916. előszavát.

[2]) Magyarische Gedichte übersetzt v. Josef Majláth. 1825. Tübingen, Stuttgart.

[3]) Handbuch der ungarischen Poesie Toldy, 1828. Pest—Wien, Cilian Gerold 2 Bd.

[4]) 36 ungarische Lieder und Gedichte, 1850. Halle.

[5]) Aus dem Tagebuch einer ungarischen Dame, 1850. Leipzig.

[6]) Nationalgesänge der Magyaren, Buchheim und Falke, 1850. Rabe u. Comp. Kassel.

[7]) Nationallieder der Magyaren, Vasfi és Benkő, 1852., Jäger, Braunschweig-Album 100 ungarischer Dichter, K. Ar. Kertbeny, 1854. Schäfer Dresda, — Garay, Dichtungen aus dem Ungarischen 1855. Emich, Pest — Ausgewählte Gedichte v. Vörösmarty, 1857. Pest.

neueste Zeit" című kötete felöleli e kor költőinek majd minden reprezentans darabját. Nála a hűségre való túlzott törekvés hibává lesz: a hangulat rovására megy. — A kiirthatatlan magyar honszeretetről akarta meggyőzni fordításaival Pongrátz István gróf[8]) az ország elnyomóit s Pozsony német ajkú lakói kezdték megszeretni általa a magyar irodalmat. A hatvanas évekből való még két jó „Szózat" fordításunk, Machik és Moltke munkái.[9])

Az 1867.-i kiegyezéssel meginduló békés, alkotásban gazdag korban fordításokkal is mind sűrűbben találkozunk. A kötetbe gyűjtött átültetések közt sok az ujjáébredés éveiből való. Tomanik pannonhalmi szerzetes tanár, Nordheim, Steinbach, Cserhalmi Hecht Irén dilettáns próbálkozásai mellett Steinacker már említett munkáján kívül Henning, Melas s Haide tolmácsolásaiból több, értéket jelent.[10])

Az osztrák-magyar monarchiának a német birodalommal kötött szövetsége erősebbé tette a régi hatalmas kulturkapcsolatot. Adni valónk most már nekünk is bővében volt. S a német könyvpiac felvevő képessége is serkentette műfordítóinkat.

Az 1890-ig készült versfordításaink fölhasználásával népszerűsítette Tordai-Grail Erzsébet németországi szavalóestéin a magyar költészetet. Idehaza sok íróasztalnál folyt szorgalmas fordítói munka s már egész köteteket töltenek meg egy-egy írónk műveiből készült átültetések. Vörösmarty-t Hoffmann[11]) és Jekel[12]) tolmácsolták. Különösen az utóbbi fordítá-

---

[8]) Pongrátz István átültetései először 1859-ben litografálva majd 1861. és 1867-ben nyomtatott alakban Pozsonyban jelentek meg.

[9]) Machik: Zuruf, 1861. Lampel Pest, Hymne, 1861. Lampel Pest. — és 1867-ben bővített nyomtatott alakban Pozsonyban jelentek meg.

[10]) Franz Tomanik: Ein Sträusschen aus ungarischen Dichtergärten, 1869. Gran—Wien. — Julius Nordheim Ungarische Gedichte, 1873. Pest. Josef Steinbach: „Heimatklänge" 1812., — Cserhalmi Hecht: Ungarischer Dichterwald, 1897. Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt. — Heinrich Melas: Französische u. ungarische Dichtungen, 1885. Wien, — H. W. Henning: Ungarische Heimats-Liebes u. Heldenlieder, 1874. Pest—Leipzig. — A. v. der Haide: Pannoniens Dichterheim, 1879. Stuttgart.

[11]) Dr. P. Hoffmann: M. Vörösmarty's ausgewählte Gedichte, 1895. Bp.

[12]) Dr. P. Jekel: M. V's ausgewählte Gedichte, 1901.

sain át érezheti meg a német olvasó Vörösmarty lirájának csodálatos szépségét.

Végre megjelenik német népiskolai könyveinkben is a hazafias lira.[13]) Nevelő hatását, beolvasztó erejét parlagon hagytuk heverni, mint a magyarosításnak sok más drága eszközét. A fordítások gyengék, de tekintettel a gyermeknek a tartalomra irányult figyelmére, itt még leginkább megállja a helyét a tisztán anyagi hűségre törekvő átültetés. Nagyobb igénynyel lépünk fel a felnőtteket nevelő organumokkal, a magyarországi német lapokkal szemben s még szigorúbb mértéket kell megütniök a külföldi folyóiratoknak szánt fordításoknak.

A hazai német sajtó a kiegyezés előtt csak elszigetelten[14]) s azután is kevés anyagot szolgáltat vizsgálódásunknak. Erdély legnagyobb német napilapja, a Szebenben megjelenő „Siebenbürgisches deutsches Tageblatt" nem vesz tudomást a magyar irodalomról. A rövid életű szép brassói „Karpathen" rendszeresen hozott magyarból fordított verseket (dolgozatom körébe eső nincs köztük), a felvidéki lapok szintén. Egyik munkatársuk, Lám Frigyes, még kéziratban lévő átültetései között találtam a „Szózat" „nagyszerű halál"-ának eddig legkifejezőbb német megérzékítését „der herrlich heehre Tod". — Pozsony, Sopron s a Délvidék lapjait hiába forgattam. A „Pester Lloyd" pedig csak akkor részletez, ha vagy az író, vagy a fordító az ő embere.

Azon, hogy a magyar irodalmat a küföldi németséggel ismertessék meg, a következő folyóiratok dolgoztak: „Literarische Berichte aus Ungarn", „Ungarische Rundschau", „Ungarische Jahrbücher", „Jungungarn", „Ungarische Zukunft". A három első tudományos szinezetű, az utolsók magyar szépirodalmi művek német nyelvű közlését is programmjukba iktatták. De hogy idehaza milyen közöny kisérte ezt a munkát, mutatja az, hogy könyvtárainkban egyedül az „Ungarische Rundschau" van meg hiánytalanul.

---

[13]) Gáspár—Lederer: Lesebuch für die V., VI. Klasse der Volksschulen, 1875., Gáspár—Sebesztha—Hajnóczi: Lesebuch für die III—VI. Klasse der Volksschulen 1909., Ebenspanger—Häster—Richter: Német olvasókönyv a magyar népiskolák felsőbb osztályai számára, 1884.

[14]) Pest-Ofner Zeitung, 1860. No. 136. Berzsenyi—Dux: A magyarokhoz.

Osztrák és birodalmi német folyóiratokban is szóhoz jutottak néha fordítóink. Részletes képet legalább azokról a lapokról akartam szerezni, melyek a háború alatt a hadsereg számára íródtak. Vajjon közöltek-e valamit hazafias liránkból? Történt-e kisérlet arra, hogy a nagy közös honvédelem idején közelebb vigyük a magyar haza történetét a németség széles rétegeihez? De ahol csak munkatársért kopogtattam, a lehangoló: „kilátástalan“ vagy „nem érdemes“ volt a felelet.

E rövid történeti áttekintés során láttuk, hogy Széchenyi korának hazafias lirája egy század alatt megihletett sok fordítót. De többnél volt meg a jó szándék, mint a hivatottság. Abban a zavartalan esztetikai gyönyörűségben, melyet az eredeti s a fordítás tökéletes belső és külső harmóniája kelt az emberben, bizony nem sokszor volt részem. Berzsenyi nemzete pusztulásán kesergő ódáiból egyetlen egyet, „a magyarokhoz“ szólót olvashatjuk németül. Egy átültetése sem méltó az eredetihez. A szebb jövőbe vetett hit első csodálatos fellángolását Kisfaludy Károly „Mohács“-át eddig csak ketten tolmácsolták. Lemberger[15]) végzett eredményes munkát. A „Rákosi szántó“ sok fordításából a rostálás után két jó maradt: Steinacker és Henningé. A „Szülőföldem szép határa . . .“ című dal üdeségét leginkább Haide őrizte meg.

Kölcsey „Himnusz“-a most száz esztendős. Szavait mélyebbé tette számunkra minden lepergett év; rajtuk csillog a könny, mely gyötrő kétség s hívő áhitat óráiban nyomukban fakadt. Idegen nyelven varázsa megtörik. Tizenkét német fordítását ismertem meg, de egy sem a mi szent nemzeti imánk. Megközelíti Pongrácz, Machik, Bacon és Haide átültetése. „Zrinyi első dalá“-t Steinacker tolmácsolja legjobban, nem tökéletesen. És „Zrinyi második éneke“, a szörnyű jóslat, mely ma kétségbeesett magyar lelkekben annyiszor kisért, csak egyetlen dilettáns fordításban jelent meg németül.

Eötvös „Búcsú“-jának bús fenséges hangulatát jobban megéreztetik a műfordítások. S még nyelvének zenéjét is hűen másolják Steinacker és Henning.

A magyar romanticizmus legnagyobb lirikusának, Vörösmartynak tolmácsolásai már önálló köteteket töltenek meg.

---

[15]) Ungarische Zukunft, 1916.

Megtörtént az első lépés, hogy az ő költészete az emberiség közös kincsévé váljon. De az idegenek lirájának épen azt az ágát fogják legkevésbbé értékelni, mely nekünk a legdrágább: a hazafiasat. Mert szépségeiből sok rejtve marad annak, kinek lelkében nem élnek a magyar traditiók. S hogy Vörösmarty műveiből mégis épen hazafias verseit tolmácsolták legtöbbször fordítóink, ebben német nemzetiségeink hazaszeretetét kell hogy lássuk. A tizenhat „Szózat" fordító között van hazánk minden német vidékéről való. Közöttük több értékeset találtam: jó Lám, Hoffmann, Moltke, Machik munkája s a tudás és művészet összetalálkozása még föléjük emeli Jekel átültetését. És nemcsak a „Szózat", de Vörösmarty többi hazafias költeménye is eddig tőle kapta leghívebb s legszebb német alakját.

Bajza csendes mély szomorúsága szól Pongrátz (Apotheosis) és Melas (Sóhajtás) fordításából, de lelkes „Ébresztő"-jének minden tolmácsolása hidegen hagy.

A fölsorolt pár jó fordításról még olyanok sem tudnak, akik foglalkoznak a problémával. Pl. egy most megjelent szép magyar antologia, Anton Lában: „Ungarn in seiner Dichtung" 1923. a „Himnuszt" és „Szózat"-ot Kertbeny átültetésében közli, mikor azóta annyi jobb fordításunk van. Méltóbb köntösben, Machik tolmácsolásában kerültek a németség elé Bohn[16]) kötetében, Schwicker pedig Steinacker fordításait vette föl világirodalmába.

Vizsgálódásunk eredményét pár szóban így összegezhetjük: A XIX. század első felének honszeretetből fakadt dalai közül csak a legelterjedtebbek vannak németre átültetve. A fordítások irodalmi értéke nyolcvan esztendő alatt fokozatosan emelkedett, de ma is csak kivételesen éri el azt a szintet, melyet úgy a mi, mint a németek irodalma megkövetel. Fordítás voltukat elfeledtetni ritkán tudják. A tárgyalt fordítások nagy része már nem adható annak a népnek kezébe, mely egy Stefan George muzsikáló szavaiban látta megőrizve idegen remekművek szépségeit. Azt a költőt, aki Széchenyi korának hazafias liráját úgy fogja megszólaltatni, hogy a magyar múlt minden

---

[16]) E. Bohn: Die Nationalhymnen der europäischen Völker, 1908. H. Markus Breslau.

keserve, minden dicsősége megelevenedik a német lelkekben, még várjuk. Türelmetlenül várjuk. Ma talán megértenék a németek.

———o———

16. Winis Nándor: Gentz Frigyes szerepe a Metternich-érában különös tekintettel levélváltásaikra.

I.

(1802 — bécsi kongresszus.)

Külpolitika.

Napoleon világbirodalmi gondolatának legelőször a Habsburgok gyámoltalan közigazgatású, zilált birodalma állott az útjában, amelyre a sivárlelkű Metternich gyakorolt végzetes hatást. Háborút vezetett minden szabadelvűség, annál inkább a napoleoni túlhatalom ellen. Hűséges és kitűnő segítőtársat talált magának e küzdelemre a fényes elméjü, de jellemtelen Gentz Frigyesben.

E két férfiú szoros összeműködése 1809-ben kezdődik. A hivatalnok családból származó Gentz Metternich mellett vezető szerepre nem emelkedhetett. Kezdetben minden szabadabb mozgalom iránt fogékony szelleme fényesre csiszolódott a Kant iskolájában. A kitört francia forradalmat leglelkesebben ő üdvözölte. Az államügyekre való befolyás és jelentőség érzése elementáris erővel hajtotta a szabadabb cselekvés terére. Érthető volt tehát az öröme, melyet az ember tökéletesedését célzó kisérlet fölött érzett. Meggyőződése volt, hogy az államok újjáalkotása bölcseleti alapelvekből fog kiindulni és a megbénított munkát gyümölcsözőbb tevékenység váltja fel.

Amikor azonban látta, hogy az eszményi szabadságmozgalom az égalité zsarnokságába fullad, rettentően csalódott. Hirtelen kijózanodását a Burke-féle forradalomról szóló fejtegetések fordítása és átdolgozása fejezte be. Ez volt a megalapítója írói hírnevének is. Egyszerre a német publicisták legelső sorába jutott. Írói hírneve nagyot lendített társadalmi állásán is. A nagyvilágnak egyre több ajtaja nyílott meg előtte. A francia forradalom eszméihez még mindig ragaszkodó középosztályhoz most már csak születése kötötte. A hivatalnoki